

parancsnoka volt; a 27. honvédszászlóalj ekkor a Bánságban állomásozott. A 128. oldalon szereplő 3. irat 1848. és nem 1849. április 24–25-én kelt. Végül a 130. oldal 325. lábjegyzetében szereplő hivatkozás helyesen: *Bona* 2009. II. 473. o.

Ettől függetlenül a recenzius csak ajánlani tudja ezt a kítűnő munkát mindenkinek, aki meg akar ismerkedni a „legendás Háromszék” eme két kiváló, az 1848–1849-es erdélyi eseményekben fontos szerepet vállaló egyéniségével.

Kemény Krisztián

DÓSA ELEK

MAROSSZÉK 1848–1849

(Sajtó alá rendezte: Somogyi Gréta, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2017. 166 o. ISBN 978-963-7097-85-0)

Noha az 1848–49. évi magyar forradalom és szabadságharc történetének immáron könyvtárnyi irodalma van, számos esemény, illetve jó néhány kisebb-nagyobb szereplő tevékenysége még jobbra homályba burkolódik. Ezért is örvendetes, hogy most megjelent Dósa Eleknek, Erdély XIX. századi kiváló jogtudorának, majd 1849-ben Brassó vidéke kormánybiztosának a „Nagy év” eseményeihez köthető visszaemlékezése, valamint működésének vonatkozó iratanyaga. A közzétevő Somogyi Gréta, Erdély 1848–49. évi történetének jeles kutatója korábban számos tanulmányban foglalkozott a csaknem elfeledett jogász és politikus pályafutásával, illetve működésével. Fenti munkájában most eddigi kutatási eredményeit, valamint anyaggyűjtését összegzi, és adja közre.

Ahogy a bevezetőben maga Somogyi Gréta is megjegyzi, Dósa Elek alakja mára szinte teljesen ismeretlenné vált, noha a korban igencsak sűrűn emlegették, és nemcsak jogászai körökben. Életrajza szerint e kiemelkedő tudású polgár 1803. március 15-én született Marosvásárhelyen; édesapja, Dósa Gergely szintén jogász volt. A marosvásárhelyi Református Kollégiumban végzett tanulmányai után Elek apja nyomdokaiba lépve előbb az erdélyi királyi tábla írnoka, majd a református joggyakorlat egyik legkiválóbb szaktekintélye lett. 1829-ben ő lett Erdély első hivatalos jogtudora, 1831-től pedig – hosszabb nyugati tanulmányút után – már a marosvásárhelyi Református Kollégium jogászprofesszora volt. Részt vett az 1843-as erdélyi országgyűlésen, majd 1848-ban Marosszék közgyűlésén; egy ideig Bars és Zemplén vármegye táblabírája is volt. Mint konzervatív-liberális elveket valló személy, 1848 szeptemberétől visszavonult a közélettől, és mivel a kolera őt is ágynak döntötte, 1849 februárjáig nem is hallatott magáról. 1849. február közepén Csány László, Erdély teljhatalmú főkormánybiztosa kormánybiztosi feladattal bízta meg Marosszékben, de ezt nem fogadta el. 1849 áprilisában végül Brassó körzetének kormánybiztosa lett; e megbízását minden érdekelt fél meglegedettsége mellett az orosz betörésig látta el. A szabadságharc leverése után ezért perbe fogták, és 1852. május 5-én négy év várfogságra ítélték; ebből fél évet töltött le Josephstadtban. Szabadulása után családjával együtt – mivel a tanítástól eltiltották, javait pedig jórészt elkobozták – barátai segítségével, illetve szülővárosa Református Főtanodájának számára létrehozott állása jövedelméből élt. Ezen időszak alatt megírta Erdély jogtörténetét, amiért a Magyar Tudományos Akadémia a tagjává választotta. 1860-tól vállalt ismét közéleti szerepet, az unió-pártiak táborát gyarapította. 1865-től szülővárosát képviselte előbb az erdélyi, majd a pesti országgyűlésen, és Deák Ferenc táborában vett részt a kiegyezés előkészítésé-

ben. Röviddel ez után, 1867. november 11-én hunyt el; az országgyűlés a saját halottjának tekintette, temetésén szinte az összes országos főméltóság részt vett. A felvezetés zárásában Somogyi Gréta bemutatja kötetének szerkezetét, a közlés szempontjait, kutatásának forrásait, illetve köszönetet mond támogatóinak.

A kötet első fejezete a *Maroszzék. Vázlatok Marosvásárhely s vidéke történeteiből az úgynevezett márciusi napok óta mostanig* címet viseli, amelyben Dósa Elek 1848 márciusától 1850 áprilisáig mutatja be a helyi eseményeket. Ám súlyosan csalódik az, aki Marosvásárhely és környéke tárgyilagosan megírt 1848–49-es történetét szeretné megismerni ebből. Egy visszaemlékezés erre amúgy is csak korlátozottan alkalmas, hiszen csak egy szemtanú nézőpontjából ismerkedhetünk meg a történetekkel. Dósa Elek munkája ráadásul 1850 áprilisában készült; akkor, amikor a nagy nemzeti katasztrófa után már javában folyt a felelősök keresése, az események értékelése és újraértelmezése. Ekkoriban számos „önmarcangoló” munka született; itt elég Kemény Zsigmond: *Forradalom után* (1850), vagy Arany János: *A nagyidai cigányok* (1851) című prózai, illetve lírai írásaira gondolni. A leginkább konzervatív-liberális álláspontot képviselő Dósa Elek is hasonló úton jár művében, amikor az eseményeket kifejezetten „görbe tükörben”, a magyar és a cs. kir. oldal „túlzóit”, illetve „túlzásait” maró gúnnyal bírálva mutatja be. A magyar oldalon fő „bajkeverőként” a „forradalmárok” (Berzenczey László, Pálffy János és csoportjuk) van bemutatva, akik között egyetlen ép erkölcsű embert sem lehetett találni a szerző szerint. Dósa Elek szerint ők az elsőszámú felelősei annak, hogy március 15-e után Marosvásárhely is hamarosan „forradalmi lázban” égett és a józanabbakat gyorsan félretolták. Ezt követte az unió elsietett kimondása, az elhibázott országgyűlési követválasztás, a Kossuth-huszárok provokatív szervezése, majd a „hibák hibája”, az agyagfalvi székely nemzetgyűlés meghirdetése és megtartása, amely kiváltotta a cs. kir., illetve a román fél támadását, majd Marosvásárhely 1848. november 5-i elfoglalását. Szülővárosának megszállása kapcsán Dósa Elek szinte ugyanolyan „rablőhordaként” mutatja be a székely csapatokat, mint a cs. kir. katonaságot, illetve a szász és román népfelkelőket. Ezt követően ez utóbbiak is megkapják a magukét; főleg a várost utóbb gyáván elhagyó városparancsnok, az osztrák katonauralmat képviselő August cs. kir. ezredes. Ám a magyar hadsereg 1849. január 13-i bevonulása sem hozott megoldást. A szerző szerint e „hetvenkedő hadal” együtt ismét a magyar „túlzók” kerülnek hatalomra, akik aztán színleg a román népfelkelők ellen fellépve vadászcsapatokba tömörülve kifosztották a vidéket. Szintén fekete színnel ábrázolja a velük együtt érkező magyarországi kormánybiztosokat, akik az erdélyi viszonyokhoz nem értettek, de „hospodári magosságból” osztogatták érthetetlen rendeleteiket, mint a „betyár és paraszt” Beöthy Ödön, vagy a „rontás és rettentés” mestere, Csány László. Szinte „megkönnyebbül” az olvasó, amikor végre a „szerény és győzedelmes” cári orosz csapatok 1849. augusztus 3-án bevonulnak a városba. Megnyugvást ez sem hozott, mivel velük visszatért a dölyfös osztrák karduralom is, amely rögtön hozzákezdett a megtorláshoz, ami nem csak a „túlzókat”, hanem a „józanokat” sem kímélte, és a magyarokkal szemben egységesen a szászoknak és a románoknak kedvezett. Az általuk elkövetett „jogtiprások” bemutatásával zárul a visszaemlékezés.

Nincs kétség afelől, hogy fenti munkájában Dósa Elek jó néhány problémát jól látott meg mind a magyar és román viszony kiéleződése, mind az erdélyi hadjárat magyar vezetése és a közigazgatás kissé sietős átszervezése szempontjából. Ám az események igazi mozgatórugóit természetesen nem ismerhette és az erdélyi polgárháború tragédiájától,

valamint a személyes ellenszenvtől „elvakultan” számos esetben fél információk alapján túlzó, torz következtetéseket vont le. Ezeket szerencsére többségében Somogyi Gréta kiváló jegyzetapparátusa helyreigazítja. Hiszen már az uniót kimondó kolozsvári országgyűlés megnyitása előtt két héttel tartott balázsfalvi román nemzeti gyűlésen kimondotta a románság primátusát biztosító, az uniót megakadályozó, majd a támogatás nélkül maradt erdélyi magyarság „elenyésztetésének” koncepciója. Hasonlóképpen hozhatott bármilyen törvényjavaslatot a pesti népképviselői országgyűlés magyar–román unióbizottsága, ha annak román tagjai hazatértük után egyből a cs. kir. zászlók alá álltak. Végül a román népfelkelők már 1848. október elején megindultak a magyar lakosságú helységek ellen. Így az agyagfalvi nemzetgyűlés és a székely tábor létrehozása nem felelőtlen „kesztyűdobás”, hanem az önvédelem első lépése volt; bármennyire is sikertelenül folytatódott. Igencsak tudatos „ferdítésre” vall a szerző részéről, hogy a kötelező határon rendszer mielőbbi eltörléséért küzdő székelyeket utóbb úgy állítja be, mint akik a „gyűlölt” Gál Sándor ezredes uralmától megcsömörölve visszakivánták az 1848 előtti állapotokat, és a cs. kir. csapatok mielőbbi győzelmét...

Sokkal valóságosabb képet kaphatunk a korabeli eseményekről és a kötet főhősének 1848–49-es tevékenységéről a második fejezetből, amely a *Levelek, fogalmazványok, jegyzőkönyvek, kinevezések* címet viseli. Ez az okmánytár 78 iratot tartalmaz és 1848 júniusától 1862 júliusáig fogja át Dósa Elek pályafutását. Ennek legérdekesebb részeit Dósa Elek brassói kormánybiztosságával, illetve az ellene folyó cs. kir. hadbíróági eljárással kapcsolatos okmányok képezik. Ezekből kiderül, hogy a kormánybiztos kinevezése után mennyire igyekezett a fenti emlékiratban később lekezelően emlegetett főkormánybiztosokkal, Csány Lászlóval és Szent-Iványi Károllyal együttműködni, illetve mind a polgári lakosság, mind a magyar katonaság igényeit összehangolni, ami többé-kevésbé sikerült is neki. Hasonlóan tanulságosak az ellene folytatott cs. kir. vizsgálattal kapcsolatos iratok is, melyekből részletes képet kaphatunk a korabeli „konfiskálási eljárások” lefolytatásáról. Utólag némileg „érdekes”, hogy felesége kegyelmi kérvénye szerint Dósa csak azért vállalta el a kormánybiztosságot, mert különben „kötélre juttatták volna.” Hiszen jelenlegi tudásunk szerint a korban senkit se kergettek azért puskával, hogy kormánybiztos legyen...

A harmadik fejezet, amely a *Függelék* elnevezést viseli, szintén okmányokat tartalmaz; ezek szinte kizárólag Dósa Elek hitelezői részére kiállított kötelezvényei.

A szép kivitelű, igényes kiadású kötetet bibliográfia, névmutató, és tartalomjegyzék zárja. A kiadványban előfordulnak kisebb nyomdahibák, elírások, de ezek többsége valószínűleg az eredeti szövegben is benne található. Egyetlen kivételként a 81. oldal 41. lábjegyzetében szereplő Marosvásárhely helyett valószínűleg Kézdivásárhelyről lehet szó, mivel a főszövegben Gál Sándor foglyairól esik említés, és ez inkább három-, illetve csíkszéki helységet feltételez.

Végezetül a kötetet végigolvasva a recenzorban Dósa Elek kapcsán a korabeli Erdély jogi viszonyait kívül-belül ismerő, a törvény és rend, a köz- és magántulajdon védelme iránt elkötelezett, haladó szemléletű jogászprofesszor képe bontakozott ki. Az ilyen személyiségeknek egyáltalán nem kedvezett az az időszak, amely 1848 szeptemberétől következett be a „két testvérhaza” életében. Ekkor, ahogy Kossuth Lajos megfogalmazta: „a *Corpus Juris*sal már többé meg nem mentjük a hazát”, azaz eljött a nyílt háború

időszaka. És a fegyverek között nemcsak a múzsák, hanem rendszerint a jog is hallgat. Ez óriási megrázkódtatás lehetett egy olyan törvénytisztelő ember számára mint Dósa Elek. Így az emlékiratát is tartalmazó, érdekes kötetet e szempont figyelembevételével célszerű a kezünkbe venni.

Kemény Krisztián

CSIBI NORBERT – VÉRTESI LÁZÁR (SZERK.)

A VILÁGHÁBORÚ KÁLVÁRIÁJÁT JÁRVA. A PÉCSI EGYHÁZMEGYE ÉS AZ I. VILÁGHÁBORÚ

(Seria historiae Diocesis Quinqueecclesienis XIII., Pécs, 2016. 672 o. ISBN 978 615 5579 10 3)

Az első világháború centenáriuma alkalmából készült számos történeti kiadvány a Pécsi Egyházmegye 1914–1918 közötti történetéről szóló forráskiadvánnyal bővült.

A kötetet Bánkuti Gábor előszava vezeti be, majd a szerkesztők alapos, 30 oldalt kitevő bevezetőjét olvashatjuk. Ennek révén megismerhetjük az első világháború hazai egyházpolitikai hátterét, a viláégés következményeit és a Pécsi Egyházmegye 1914–1918 közötti történetének főbb jellemzőit. A forráskötet lényegében elsőként tesz arra kísérletet, hogy bemutassa egy magyarországi katolikus egyházmegye első világháború alatti történetét. Méltányolandó és sikerrel végrehajtott szándéka volt a szerkesztőknek, hogy az egyházmegye történetéről alulnézeti perspektívát érvényesítsenek, vagyis ne pusztán a központi adminisztráció és a püspökök életrajzai alkossák a kötet anyagát. Alapos munkát végeztek a rendelkezésre álló szekunder irodalom összefoglalásakor – a recenzens egyedül Stencinger Norbertnek a Magyar Királyi Honvédség tábori lelkészeiről, valamint azok első világháborús szolgálatáról írott disszertációját hiányolja.

A könyv hat fejezetre tagolódik. Az első részben Zichy Gyula pécsi püspök világháborús körleveleiből készített válogatást olvashatunk; 66 episztula tartalmát ismerhetjük meg. A Zichy Gyula által jegyzett szövegek jól illusztrálják a háború hátországának légkörét és mindennapjait. Különösen tanulságos például a püspök 1914. november 8-án kiadott körlevele, amely a hadikölcsön-jegyzésre buzdítja az egyházmegye híveit, mivel „nem ajándékról van... szó, hanem mozgatható tőkéink olyan gyümölcsöztető elhelyezéséről, amely, míg egyfelől nemzetünk létét van hivatva megmenteni, addig másfelől nagyobb kamatot biztosít, mint amilyent bármely pénzintézet nyújthat.” (65. o.) A körlevelek jól mutatják be azt a folyamatot, amely során – az egyházhoz hasonlóan – maga Zichy Gyula is igyekezett összeilleszteni a háború körülményeit a teológiai alapelvekkel. 1916 nagybőjtjének kezdetén például a Monarchia békebontását ekképp magyarázta: „...Vegyétek szemügyre, honnét támadt ez a viláégés, ez a minden képzeletet messze túlszárnyaló rémes katasztrófa. A vétkes irigység két évvel ezelőtti gyilkosságra tüzelt egy egész nemzetet, déli szomszédunkat.” (89. o.) Zichy körleveleiből is jól kirajzolódik az egész tanulmánykötet egyik legnagyobb tanulsága, hogy a Magyar Katolikus Egyház 1916 tavaszára belefáradt a háborúba, hogy aztán IV. Károly év végi koronázása, valamint az új király közismert békeszeretete adjon egy utolsó reményt a vérontás mielőbbi befejezésére. Természetesen olvashatunk a világháború legismertebb egyházi vonatkozású eseményéről, vagyis a harangok összeírásáról, begyűjtéséről is.